

Prof. dr. ZDENĚK KOLÁŘ, DrSc.,
Katedra pedagogiky filozofické fakulty
Univerzity Karlovy, Praha

FORMULACE OTÁZKY

Jestliže formulujeme problém jako aktuální otázky formování socialistického vědomí mladé generace, vybaví se obvykle problém výchovy vědeckého světového názoru, formování mravně politického profilu mládeže, vytváření socialistického způsobu života mladé generace, jejího politického uvědomění atd. Všechny tyto otázky také bývají v řadě studií i v rozsáhlých publikacích pod tímto titulem analyzovány.¹⁾ V této stati jde o specifickou stránku procesu formování mladé generace socialistické společnosti. Pokusím se analyzovat některé vlivy negativně působící na mladou generaci, vlivy, s jejichž působením musíme také počítat. Zároveň studie analyzuje některé stránky a cesty vytváření imunity mladého člověka vůči těmto negativním vlivům současného světa, některé stránky vytváření výchovou aktivní vnitřní ofenzívnosti mladého člověka vůči nepříznivým vlivům.

Tyto polohy rozboru problematiky formování socialistického vědomí, které jsou vzájemně propojeny, vytvářejí specifický přístup ke zpracování otázek formování socialistického vědomí mládeže. Analýzu zaměřuji především na vytváření pozitivních předpokladů mladého člověka být ofenzivní vůči tomu, co je nesocialistické, protisocialistické, co překáží i jeho socialistickému rozvoji.

Uvědomuji si, že tím jsem formuloval úkol náročně pro teoretické zpracování, ale zejména pro zpracování empirických argumentů. Mladí lidé současnosti jsou stěží s to uvědomit si tuto polohu své aktivity ve společnosti, i když v podstatě většina z nich ofenzivní prosocialistickou pozici zaujímá. To vytváří pro metodiku zkoumání situaci, že empirické výzkumy, založené zejména na výpovědi mladých lidí, pomohou při rozboru tohoto problému jen málo.²⁾ Musíme tedy hledat jiné metodické prostředky řešení s tím, že se jistě nelze zříkat ani empirických výzkumů založených na výpovědi mladých lidí a na rozboru jejich postojů a činnosti. Musíme se zatím opírat především o teoretický rozbor problematiky, kdy usilujeme zejména o kvalitní využití obecné metodologie při řešení konkrétnějších otázek pedagogiky. Ale přes metodické

problémy nelze bez i takto formulovaného problému analyzovat problematiku formování socialistického vědomí.³⁾ Tuto polohu komplexní otázky formování socialistického vědomí si neklademe tak často, jak by bylo třeba, a neklademe si ji často v souvislostech s pozitivním rozvíjením socialistického charakteru vědomí mladé generace. A ukazuje se, že analýza procesu formování socialistického vědomí mladé generace bez postižení rozporů procesu formování a bez postižení rozporů v realitě, která toto formování ovlivňuje, není úplná, neumožňuje postihovat některé zákonitosti. Nepostihuje proces formování socialistického vědomí též jako proces překonávání rozporů ve vědomí člověka i překonávání rozporů ve skutečnosti socialistické společnosti.

KATEGORIE ROZPORŮ A ROZVÍJENÍ OSOBNOSTI

Všichni, kdo zpracovávají pedagogický aspekt formování socialistického vědomí mladé generace, se ztotožňují s názorem, že zde existuje potřeba jednoty vnitřních podmínek rozvíjení osobnosti a vnějších faktorů zasahujících do procesu rozvíjení osobnosti.⁴⁾ V obecně metodologických východiscích se vždy odvoláváme na materialistickou dialektiku jako na základní metodologické východisko řešení problémů formování vědomí, osobnosti. Jedna ze základních kategorií dialektiky — kategorie rozporu — zůstává však přitom jakoby mimo pozornost, nepracujeme s ní jako s kategorií funkční při analýze problematiky formování osobnosti. Kategorie rozporu je základní kategorií použití dialektiky při analýze jakéhokoli jevu. Chci tím říci, že musíme při analýze procesu formování vědomí mladého člověka respektovat kategorii rozporu. Musíme si uvědomovat rozpory v realitě, která mladého člověka a jeho vědomí formuje (a to rozpory jak v bezprostředním okolí člověka, v širších společenských podmínkách, ale i rozpory ve výchovném systému), i rozpory ve vědomí mladého člověka, a to jako rozpory v kvalitě jeho odrazu skutečnosti i jako rozpory v systému zpracování této skutečnosti ve vědomí mladého člověka. K tomu přistupuje ještě chápání rozporů jako specifiky práce s mladým člověkem, jehož vědomí je formováno již jenom socialistickou skutečností. V této souvislosti je třeba si uvědomit, že ve vědomí mladého člověka současnosti se již neodrážejí s takovou intenzitou jako ve vědomí dřívějších generací rozpory spojené se sociální nerovností, sociální nespravedlivostí, ale že jsou to především rozpory mezi ideálem socialismu a skutečností, rozpory vyplývající z různého (až deformovaného) chápání ideálů socialismu a k takto formulovanému ideálu přirovnávání jejich současné skutečnosti; jsou to rozpory mezi slovy a jednáním, jednáním „oficiálním“ a skutečnými názory některých lidí, rozpory v možnostech socialistické společnosti a jejich využívání atd. Konečně může jít i o takovou povahu rozporů jako je využívání postavení člověka, nespravedlnost v odměňování, voluntarismus v rozhodování atd., jak o tom např. psal v Literární gazetě první tajemník ÚV KS Ázerbájdžánu G. A. Aliev.⁵⁾ Tím chci říci, že problémy nebo nedostatky v úrovni uvědomění mladých lidí nelze stále redukovat jen na složitý komplex vlivů minulosti, i když tento komplex stále zasahuje i mladé lidi, ale že musíme brát v úvahu i komplex rozporů současnosti, komplex vlivů působí-

cích též z okolí naší společnosti, které k svému působení na naši mládež zá-
měrně využívají rozporů v naší skutečnosti a využívají i toho, že sami nejsme
vždy s to využít existujících rozporů ve výchově mládeže. Jakákoliv absoluti-
zace vede k nesprávné analýze. Nebereme-li vážně v úvahu to, že mladý člo-
věk je formován především socialistickou skutečností se všemi jejími po-
zitivními vlivy, ale i rozpory, problémy, stává se, že nejsme s to
provést skutečně reálný rozbor procesu formování vědomí mladého člověka
a v důsledku toho výchovná práce není založena na realitě života mladých lidí.
Buď nejsme s to zachytit ve vědomí mladého člověka ony prvky rozporů,
o kterých jsme psali výše, nebo nejsme s to připustit (a to se děje zejména při
modelování praktických výchovných systémů), že socialistická skutečnost ob-
sahuje rozpory a že tyto rozpory jsou aktivní součástí působení socialistické
skutečnosti na vědomí a aktivitu mladého člověka. Skutečně se někdy stavíme
do pozice, kterou již před lety kritizoval M. A. Suslov: „Představa, že za socia-
lismu rozpory mizí anebo jsou jen „neduhem“, „nedostatkem“, se rozchází se
základními tezemi marxisticko-leninské teorie a s reálnou praxí socialistické
výstavby. Marxismus-leninismus učí, že není možné zavírat oči před reálnými
rozpory společenského vývoje, které se v životě vyskytují. Vývoj cestou vzní-
kání a řešení rozporů je všeobecným zákonem dialektického vývoje přírody
a společnosti.“⁶⁾ Nerespektování těchto obecných zákonitostí v procesu vý-
chovy vede především k neúčinnosti této výchovy.⁷⁾

SOCIALISTICKÉ VĚDOMÍ

Abychom mohli důkladněji použít zvoleného přístupu k problematice for-
mování socialistického vědomí, je třeba si znovu uvědomit pojmy, s kterými
ve stati pracujeme, tedy s pojmy vědomí, socialistické vědomí, socialistické
uvědomění. Pojem „vědomí“ je v naší literatuře formulován v nejjobecnější po-
loze jako „nejvyšší, výlučně lidská forma odrazu objektivní reality. Je soubo-
rem psychických procesů aktivně se podílejících na poznání objektivního svě-
ta, jakož i bytí člověka samého. Vzniká při pracovní, společenské výrobní
činnosti lidí, je pevně spjato s jazykem, který je stejně starý jako vědomí.“⁸⁾
„Společenské vědomí, to jsou názory, představy, myšlenky, politické, právní,
estetické, etické a jiné teorie, filozofie, morálka, náboženství a jiné formy vě-
domí.“⁹⁾ Podrobnější vymezení, funkční zejména pro náš rozbor, přináší J. Ja-
noušek: „Společenské vědomí představuje složitou syntézu a zobecnění indivi-
duálních vědomí velkého množství lidí, nikoliv jejich prostý souhrn, a formuje
se v průběhu jejich životního procesu na základě společenské praxe. Individu-
ální vědomí je individuálním projevem vědomí společenského, které je kromě
toho podmíněno i zvláštními životními podmínkami a zkušenostmi jedince.“¹⁰⁾
Pojem „socialistické vědomí“ je formulován takto: „Společenské vědomí je
odrazem společenského bytí. Socialistické vědomí je historicky konkrétně ur-
čeno socialistickým životem společnosti.“¹¹⁾ Ve stati „Některé otázky ideolo-
gického boje a jejich souvislosti s pedagogickou teorií a praxí“¹²⁾ jsem se po-
kusil ukázat konkrétní obsah vědomí člověka a konkrétní vlivy, které vědomí
člověka ovlivňují. Pokusil jsem se ukázat i některé problémy, které se proje-

vují v působení konkrétních činitelů formování člověka jako nositele socialistického vědomí. Není tedy nutné tato východiska podrobněji opakovat a lze se pokusit o rozbor otázky vytváření imunity i ofenzivního vztahu k tomu, co je nepříznivé socialistickému vývoji osobnosti.

Vycházím ze skutečnosti, že mnozí mladí lidé v době, kdy již je relativně zformován společenský obsah jejich individuálního vědomí, se projevují, jako by jejich vědomí nemělo socialistický charakter, a u některých z nich skutečně jejich individuální vědomí nemá socialistický charakter. Zatím nejsme s to provést komplexní a podrobný rozbor vědomí mládeže tak, abychom mohli říci, v kterých prvcích má jejich vědomí socialistický obsah a v kterých tento obsah vědomí socialistický charakter nemá. Můžeme však na základě jednání a chování některých skupin mládeže konstatovat, že jsou problémy s obsahem jejich vědomí. Můžeme k tomu obecně konstatovat, že nedostatky v socialistickém obsahu vědomí některých mladých lidí jsou důsledkem porušení jednoty poznání socialistické reality a hodnotového systému osobnosti, důsledkem převahy prvků individuálních zkušeností odtržených od vědeckého poznání v tvorbě a fungování hodnotového systému osobnosti mladého člověka. Abychom mohli nalézt prostředky k odstraňování nedostatků ve vědomí mladého člověka, musíme znát příčiny porušení jednoty vědeckého poznání, životních zkušeností (tedy bezprostředního odrazu konkrétní reality) a hodnotových orientací mladého člověka. Pokusíme se v dalším textu některé z příčin porušení této jednoty ukázat.

JEDNOTA VĚDECKÉHO POZNÁNÍ SKUTEČNOSTI A HODNOT ČLOVĚKA

Porušení vnitřní jednoty vědeckého poznání skutečnosti a hodnotové orientace mladého člověka je důsledek především nezpracovaného odrazu (nebo nedostatečně zpracovaného odrazu) výše zmíněných rozporů v objektivní realitě; nedostatečně hlubokého a zájmem osobnosti prosyceného poznání podstaty socialistické skutečnosti, nerespektování v systému výchovy — zejména školní výchovy — rozporů v objektivní skutečnosti i rozporů vznikajících ve vědomí žáka, rozporů mezi jeho rolí žáka s ostatními rolemi, do kterých postupně vstupuje. V pedagogické terminologii se pro označení posledního jevu používá pojmu „odtržení školy od života společnosti“. Ale nejde přitom jen o školu, jde o celý výchovně vzdělávací systém společnosti, který řadou svých konkrétních aktivit nepůsobí na základě reality života „žáků“ v konkrétních podmínkách socialistické společnosti, který spíše vychází z jakéhosi neživotného ideálního stavu. Lze to říci dokonce tak, že vychází spíše z jakési obecně vykonstruované představy všeobecného souladu. I ideální stav budoucí společnosti bude plný života a bude tedy i řešit své rozpory. Výchovně vzdělávací systém se zatím plně neopírá o základní skutečnosti, že dítě, mladý člověk je formován ještě jinými faktory, než je soubor prvků výchovně vzdělávacího systému, a že tyto jiné faktory nejsou vždy plně v souladu s působením souboru prvků výchovně vzdělávacího systému. Takto „vykonstruované“ výchovné jednání pak není s to sledovat konkrétní cíle širšího záběru, zákonitě se uchy-

luje jen k popisu skutečnosti, k poučování mladých lidí o skutečnosti, kterou mimo toto výchovné jednání mladí lidé plně prožívají jako její členové. Potom se podstatná část výchovného systému dostává do polohy pouhého vytváření souborů poznatků o skutečnosti. A sledování takto úzkých cílů znamená nedosažení ani těchto cílů, protože proces získávání poznatků o skutečnosti není podepřen ani odpovídající motivací, ani návazností na jiné aspekty rozvíjení osobnosti jako celku. To pak zákonitě vede k jevu, který nazýváme formalismus vzdělání a výchovy.

To je jeden významný moment, který vede ke stavu, že ne všichni mladí lidé mají zformováno socialistické vědomí v takové kvalitě a v takové perspektivě, o jakou výchovnou práci usilujeme. Další moment vychází rovněž v podstatě z toho, že se nedostatečně respektují výchovnou aktivitou určité objektivní skutečnosti (jako bychom někdy zapomínali na základní východisko, že individuální vědomí je odrazem nejen společenského vědomí a společenského bytí, ale i individuálního bytí). Složitost společenské reality je tak vysokého stupně, že možnost skutečně hlubokého poznání podstaty této reality, a to v jednotě s poznáním jejích konkrétních projevů, se prosazuje až v poměrně pozdním stadiu vývoje osobnosti. Až v etapě, kdy osobnost je s to myslet v širokých souvislostech a na solidní úrovni pojmového myšlení. A také v etapě, kdy je s to takto myšlenkově zpracovávat i vlastní bohaté zkušenosti z prožitků společenské reality. Zatím však hodnotové orientace člověka, které ovlivňují i rozvíjení racionálních kvalit osobnosti, vznikají dříve, a to především mimoracionální cestou, jako důsledek způsobu života člověka samého i jeho bezprostředního sociálního okolí, jako důsledek komplexu vytváření a uspokojování nebo neuspokojování potřeb. Tento rozpor ve vývoji osobnosti, způsobený nerovnoměrností vývoje jednotlivých stránek osobnosti, vytváří nepříznivou situaci při formování socialistického vědomí. Formování socialistického vědomí mladého člověka současnosti je mnohem výrazněji založeno na racionálním zvládnutí skutečnosti, na pochopení zákonitostí rozvoje společnosti atd., než tomu bylo u předchozích generací. Musíme si uvědomit, že v současných podmínkách hraje v procesu formování individuálního vědomí mládeže větší roli racionální faktor než faktor příslušnosti k třídně vymezenému prostředí. To je skutečnost, kterou nejen musíme respektovat, ale musíme s ní pracovat. Přitom je třeba si uvědomit, že opora o racionální faktor, pokud bychom jej opět příliš absolutizovali, může vést při tvorbě socialistického vědomí ke zcela opačným výsledkům. Dále je třeba si uvědomit, že zvládnout socialismus racionálně je velice náročné a vyžaduje to nejen systematické rozvíjení racionálních kvalit člověka, ale i rozvíjení jeho mravních hodnot, vůbec hodnot socialistického zaměření. Racionální faktor, má-li být oporou rozvíjení individuálního vědomí jako socialistického vědomí, vyžaduje podporu hodnotové orientace vzniklé dříve a rozvíjející se dále pod vlivem zdokonalování racionálních kvalit a významně ovlivňující zaměření těchto racionálních kvalit osobnosti. V této souvislosti se lze odvolat na pojetí hodnot a jejich funkce v tvorbě světového názoru jako jádra socialistického vědomí.¹³⁾

Vytvářet potřebnou jednotu vědeckého poznání a hodnotových orientací člověka lze cestou uvědomělého pronikání do procesu tvorby potřeb a hodnot

v ranějším věku, než jak jsme dosud o to usilovali. Pronikat tak, aby nebylo později nutné přebudovávat vzniklý systém potřeb a hodnot. Ovšem zachytit ranější věk ve vědomé tvorbě hodnot znamená ty formativní činitele, ty sociální faktory, které nejspíše působí na tvorbu hodnot — tedy prostředí rodiny, prostředí skupiny kamarádů. A právě v tom je problém. Do tohoto prostředí lze zatím pronikat jen velmi obtížně, zejména v tom smyslu, že chceme-li jeho prostřednictvím ovlivňovat proces tvorby obsahu potřeb a hodnot, musíme ovlivňovat především způsob života, který toto prostředí realizuje a jímž na mladého člověka působí. Teprve potom a jeho prostřednictvím lze ovlivňovat záměrné výchovné působení tohoto prostředí. A to jsou příliš hluboké zásahy do povahy aktivity rodinného prostředí a skupin kamarádů, vrstevníků, než abychom to mohli zvládnout jen pedagogickými prostředky, prostředky výchovně vzdělávacích institucí. K tomu je nezbytné mobilizovat veškeré politické, kulturní, ale i ekonomické prostředky společnosti.¹⁴⁾ Další cesta je v intenzivnějším rozvíjení teoretického myšlení v co nejranějším věku. Teoretické myšlení, které bude s to se uplatnit i v poznávání společenských procesů. Tento trend se v současnosti v podstatě uskutečňuje. Přestavba obsahu vzdělávání ve škole směřuje k rozvíjení v ranějším věku teoretického myšlení, což je významným předpokladem kvalitnějšího i ranějšího pronikání i do podstaty společenských vztahů, společenské skutečnosti. Formování teoretického myšlení neznamena jen rozvíjení uzavřených forem myšlení, myšlení je také sociální proces, do procesu rozvíjení myšlení vstupují i sociální zkušenosti žáků, dětí, mladých lidí. Sociální zkušenost je i součástí pochopení sociální skutečnosti. Tedy i ranější rozvíjení úrovně teoretického myšlení použitelného pro orientaci ve společenských podmínkách je věcí i souběžného organizování procesu získávání sociálních zkušeností.

ROLE ŽÁKA

Aby záměrné formování socialistického vědomí skutečně plnilo svou funkci, je třeba věnovat pozornost řešení i dalšího problému. Často v organizované výchově vzdělávací činnosti (zejména ve škole) porušujeme potřebnou jednotu vědeckého poznání skutečnosti a hodnotových orientací dětí a mladých lidí tím, že nerespektujeme různé role svých žáků. V podstatě jim neustále vnucujeme jenom roli žáka. A to jak tam, kde je tato role funkční, tak i tam, kde již tak funkční není.¹⁵⁾ Přitom víme, že v určité etapě svého vývoje dítě i mladý člověk tuto roli žáka nemá rád (také částečně pod vlivem vytvoření situace ve škole, kdy role žáka se stává nepříjemnou, ale to je samo o sobě složitý problém, který zde nelze řešit). Mnohem více jej přitahují jiné role, do kterých postupně vstupuje (člen party, spoluhráč v mužstvu, specialista v některé činnosti, postupně i partner ve vztazích chlapců a děvčat, odpovědný činitel za některou práci nebo úkol atd.). A pak ovšem ti činitelé, kteří mohou na něho působit při plnění rolí, jež mu jsou bližší než role žáka, jsou silnější v působení zejména na jeho hodnotovou orientaci, na jeho interpretaci individuálních zkušeností se světem atd. A víme, že stále ještě se často vliv těchto činitelů „neshoduje“ se záměrným působením výchovného systému, s cíli socialistic-

ké společnosti. Tento jev analyzuje sovětský psycholog A. N. Leont'jev: „Věc spočívá v tom, že do usilovně se rozvíjejícího života mladistvých školní učení nevplývá, ale mění se v jeho přídatek. V důsledku toho může vzniknout stav, který lze nazvat vnitřním odchodem žáka ze školy; žák začíná „odbývat“ učení, odcizovat se škole. Jak známo, v jednotlivých případech to vede k přesunu hodnot osobnosti. Vzniká snaha o sebepotvrzení v kterékoliv jiné oblasti interakce (až po nebezpečené „dvorkové party“) kromě školy. Nezřídka se vidí příčina ve vlivu vůdců part; to je však jen část pravdy. Zůstává totiž hlavní otázka: v čem spočívá vliv takového vůdce a jeho kamarádů, proč se stávají, jak se nyní říká, pro mladistvého relevantními? Dochází k tomu z toho důvodu, že „hrají“ na neuspokojenost mladistvého statusem žáka (tedy statusem, který žák již přerůstá) a uvádějí ho, třeba jen zdánlivě a špatně, ale přece jen do situací podobných životu dospělých.“¹⁶⁾ Tato analýza v podstatě směřuje k prosazování výchovné aktivity jako procesu zaměřeného v každé své etapě na perspektivu mladého člověka a na respektování a rozvíjení prvků, které k této perspektivě směřují. Při tom musíme vycházet z poznání, že intenzita vlivu každého faktoru na vědomí mladého člověka je dána nejen silou daného faktoru, jeho zaměřením, jeho organizovaností, cílevědomostí, ale j e d n o t o u zaměření a síly tohoto faktoru a jakési vnitřní „naladěnosti“ individua právě na tento faktor. A tato vnitřní naladěnost je důsledkem působení předchozích vnějších vlivů a jejich vnitřního zpracování, výsledkem procesu interiorizace dřívějších vlivů a jejich konkrétní prezentace v aktuálních podmínkách. Jestliže si tedy mladý člověk vytvořil své hodnotové struktury pod vlivem jiných rolí a činitelů, které na něho v rámci těchto rolí působily, pak v aktuální situaci, kdy již je třeba schopen svými racionálními předpoklady přijímat vědecký výklad společenských vztahů, přijímá jen velmi neochotně (někdy a apriori nepřijímá) toto racionální vysvětlení společenské skutečnosti promítnuté „nepříjemnou“ rolí žáka. Skrze subjektivně „zprofanovanou“ roli žáka nechce přijímat působení, které by ovlivnilo změnu v jeho postojích, hodnotách, soudech, hodnoceních společenské skutečnosti. A změny v postojích, hodnotách atd. vědecké poznání přinášet musí, bez toho neplní v rámci výchovného systému svou výchovnou funkci. Nezbytnost rozpracovat výchovně vzdělávací systém zejména v aktivitách školy se ještě výrazněji prosazuje v současných podmínkách, kdy ve „školních lavicích“ sedí a čím dále tím více budou sedět starší, po všech stránkách vyspělejší žáci. Tak jako společnost řeší otázku prodlužování školní docházky, musí se zákonitě zabývat i řešením vnitřní náplně výchovně vzdělávacího procesu v prodloužené školní docházce i v přípravě mladších žáků na tyto situace. Bez tohoto řešení, kde zhodnocení různých rolí mladých lidí je významným prvkem, je prodloužení školní docházky málo účinným řešením procesu formování socialistického vědomí. Respektování a využívání různých rolí ve výchově neznamená defenzívu, podlehnutí živelnosti nebo rozmělnění řízení výchovy, ale znamená to formování reálné výchovy skutečně zaměřené na perspektivu.

Cesta k řešení této polohy problému je v radikální změně pojetí zejména vzdělávací práce ve škole, ve změně vztahu učitele a žáků (žáků jako kolektivu) mimo jiné i v tom smyslu, že žák skutečně ve školním kolektivu uplatní i ji-

né role než jen roli žáka, že ve školní práci budou plně respektovány, využívány a zhodnoceny ty role, které hraje jinde než ve škole. To je opět již známá otázka individuálních zkušeností žáků ve vyučování i v organizované školní výchovné práci. Je to jistě i otázka intenzity práce školy, ale i otázka jednoty náročnosti obsahu a schopnosti učitele použít tohoto obsahu adekvátně úrovně rozvoje žáka, kolektivu žáků, použít tohoto obsahu pro rozvíjení osobnosti žáka.¹⁷⁾

VYTVÁŘENÍ IMUNITY VŮČI NEPŘÍZNIVÝM VLIVŮM

Přesto tedy, že existují nepříznivé vlivy, které působí, musíme hledat cesty nejen k vytváření imunity mladé generace vůči těmto vlivům, ale vytvářet i kvality a schopnosti ofenzivního zaujetí mladých lidí vůči vlivům nepříznivým jejich vývoji a vývoji socialistické společnosti. A to i s tím, že tyto nepříznivě působící faktory jsou subjektivně někdy příjemné, zdánlivě neškodné, ba někdy se staly součástí životního způsobu mladého člověka.

Významným momentem rozvíjení takového systému výchovy je tedy respektování těch faktorů, které působí mimo výchovný systém a projektování aktivit výchovného systému se znalostí povahy působení těchto faktorů, a to faktorů působících pozitivně i faktorů působících negativně. To není defenzivní pojetí výchovné práce, která by spočívala jen v následném napravování případných dopuštěných nežádoucích kvalit. Na základě znalosti stylu působení a účinnosti působení různých vlivů může výchovný systém i jeho jednotlivé prvky vypracovávat a uskutečňovat svou aktivitu přesněji, konkrétněji, a tedy účinněji. To ovšem vyžaduje, aby výchovný systém byl dokonale vybaven diagnostickými prostředky (včetně potřebné techniky a kádrového vybavení), protože znalost vlivů formujících mimo výchovný systém lze získat nejen organizovaným dlouhodobým výzkumem působení těchto vlivů, nýbrž i prostřednictvím analýzy již vytvořených kvalit, vlastností, názorů, postojů dětí a mladých lidí. Poznáním kvalit dětí a mladých lidí lze poznávat zaměření i účinnost působení činitelů mimo výchovný systém a v důsledku toho pak předcházet těm vlivům, které jsou nevhodné, nebo zvýšenou intenzitou činností prvků výchovného systému negovat důsledky nevhodného působení. Tím lze děti a mladé lidi mimo jiné také kvalifikovaněji připravit na jejich další nezbytné kontakty i s deformujícími vlivy, kterým se zatím nemohou plně vyhnout.

To ovšem stále je spíše negace nepříznivých vlivů, kdežto nám jde o vytvoření socialisticky aktivních hodnot mladých lidí. I to na prvním místě znamená realizovat výchovně vzdělávací proces jako systém propojený se všemi ostatními společenskými procesy.¹⁹⁾ Dále to znamená, že musíme věnovat mnohem větší pozornost v teorii i v praktické výchově procesu světonázorové výchovy. Formování vědeckého názoru je jádrem procesu formování socialistického vědomí mládeže.²⁰⁾ Zdůraznění světonázorové výchovy jako jádra systému komunistické výchovy je funkční za podmínky, že světonázorovou výchovu chápeme jako celoživotní proces, který všemi prostředky systému komunistické výchovy realizujeme od nejútlejšího věku. Pojetí světonázorové výchovy

jako celoživotního procesu znamená, že se nerealizuje jen racionálními prostředky, ty se stávají rozhodujícími faktory světonázorového vývoje osobnosti až ve vyšších etapách vývoje osobnosti a jejího světového názoru. Současné rozpracování metodiky světonázorové výchovy je již na takové úrovni, že lze i pro věkové kategorie, kde nemůže ještě být rozhodující vědecké poznání společenské skutečnosti, vytvořit předpoklady pro zdárný rozvoj vědeckého světového názoru.²¹⁾

Významným momentem rozvíjení socialistického vědomí mladých lidí je jejich aktivní účast na rozvíjení socialistické společnosti jako jejich společnosti. Socialistická společnost se stává subjektivně společností i mladých lidí, jejich aktivní účastí v řešení problémů, aktivní účastí v rozvíjení této společnosti. To je známá pravda, kterou pedagogická teorie a výchovně vzdělávací praxe již dávno přijala a k níž se neustále hlásí. Rozpracování tohoto výchozího principu zůstává však stále spíše v obecných polohách a praktická výchovně vzdělávací soustava stále spíše staví děti a mladé lidi do role příjemců hotových hodnot než do role spolutvůrců těchto hodnot (hodnot v materiálním i mravně politickém smyslu).²²⁾ Úměrně stoupající náročnost, intenzita, ale i zajímavost společenskopolitické aktivity a odpovědnosti se musí stát nejen principem výchovy a vzdělání, ale musí se stát i organizačně a metodicky propracovanou strukturou výchovných a sebevýchovných činností. Každé dítě nebo mladý člověk v rámci tohoto systému musí mít v podobě vlastní činnosti skutečnou práci, za níž a za její výsledky ponese odpovědnost před stále komplexněji chápánou společností (rodinou, učiteli a třídou, oddílem, organizací, obcí, společností jako celkem). Toto se opět ukazuje jako stále potřebnější v souvislosti s prodlužováním povinné školní docházky. Škola, ať chceme nebo ne, stále ještě vytváří určitým způsobem umělé prostředí a bude je vytvářet i v budoucnosti. S rozvíjením úrovně společnosti a s tím spojeným zvyšováním věku povinné docházky do školy se budou mladí lidé stále později dostávat ze školního prostředí, kde i při sebelépe rozpracovaném výchovném působení a realizaci principu spojení školy se životem v podstatě pracují jen na sobě (získávají poznatky a jsou oceňováni za to, jak obohatili sebe o poznání a o metody práce), prací na sobě se připravují do skutečného života. Tato situace, která má objektivní charakter, významně ovlivňuje postoje žáků, způsoby jejich reagování na skutečnost. Objektivní postavení žáka tím, že v podstatě přijímá, vytváří podmínky pro vznikání prvků egoismu, egocentrismu. Jestliže se pak toto objektivní postavení prodlužuje do věku, kdy už mladý člověk je výrazně s to aktivně přispívat svými silami k rozvoji společnosti, může vznikat situace prohlubování egoistických prvků, situace potlačení předpokladů pro aktivní přínos společnosti; může se tak podporovat i tak dosti nebezpečně rozšířený spotřebitelský přístup ke skutečnosti.

Je tedy třeba prostřednictvím výchovně vzdělávací soustavy vytvářet podmínky co nejbližší skutečnému životu, vtahovat skutečný život včetně jeho složitostí a problémů do výchovně vzdělávací soustavy, aby mladí lidé byli připraveni nejen přijímat, ale životu, společnosti i dávat. To vše jsou ovšem problémy, o kterých se neustále hovoří už řadu let. Zatím ovšem stále jen v obecných rovinách. Aktuálním úkolem současnosti je v tomto smyslu sku-

tečně rozpracovat systém a připravit vychovatele tak, aby byli s to tento systém svou tvořivou prací realizovat.

Toto pojetí hledání cesty se opírá o hlubší a obecnější principy socialistické výchovy. Chápeme-li osobnost člověka nejen jako determinovanou společenskými podmínkami, ale i jako aktivního činitele ve vztahu k prostředí, k měnící se skutečnosti s tím, že tato aktivita je součástí procesu změny osobnosti, zákonitě vycházíme z pojetí formování vědomí osobnosti, z opory o činnosti mladého člověka.²³⁾ Toto pojetí osobnosti vede k výše formulovaným řešením. Prostřednictvím činností, jimiž mladí lidé přispívají k plnění úkolů společnosti, jsme s to překonat jen úzce „nazírací“ vztah těchto mladých lidí na společnost, a tedy vztah jen zvnějšku prováděné racionálně kritické analýzy této společnosti.

Jednou z cest řešení a rozpracování systému výchovy se ukazuje nezbytnost stále hlubšího a intenzivnějšího pronikání společenskými cíli a záměry do působení rodiny. Jde v podstatě o symetrické zapojování rodiny jako jednoho z prvků základního jádra výchovného systému socialistické společnosti (toto jádro = škola + dětská a mládežnická organizace + rodina — kolem tohoto jádra se v podstatě soustřeďují nebo prostřednictvím některého z prvků jádra působí ostatní prvky výchovného systému). Rodina svým objektivním postavením funguje spíše jako spotřební jednotka a působí tudíž na svou mladou generaci především prostřednictvím požadavků na společnost (skrze způsob rodinného života). Jistě je přitom významné, jaká je skladba spotřeby rodiny, jaké jsou priority ve spotřebě, jaké napětí je třeba překonávat pro uspokojování potřeb různých druhů, jakými prostředky jsou potřeby uspokojovány.²⁴⁾ Proniknout do systému výchovné práce rodiny znamená proniknout i tam prostřednictvím politicko-pedagogické kvalifikace rodičů a prostřednictvím aktivního působení školy. Proniknout do vlivů rodiny působením školy znamená proniknout prostřednictvím potřeb a kvalit samotných dětí tak, jak je škola stačila ovlivnit. Otázky pedagogické kvalifikace rodičů ale nemůže vyřešit jen výchovně vzdělávací systém. Řešení této otázky je i věcí ekonomického tlaku, právních norem, politického působení, formování životního způsobu okolí rodiny i účinnosti pedagogické propagandy (a to nejen školy, ale zejména masových komunikačních prostředků). To vše je pak podmíněno opatřeními, jež budou směřovat k upevnění rodiny samotné, protože jen na bázi skutečně soudržné a pevné, mravně spořádané rodiny je její pedagogická funkce účinná. Vliv školy je věcí především kvality práce školy, a to zejména ve smyslu prohlubování rozvíjejícího charakteru práce školy ve vztahu k dítěti a ve smyslu rozvíjení osobnosti dítěte a mladého člověka plněním syntetizující role školy. Syntetizující role školy předpokládá zkvalitnění práce školy aktivním využíváním všech výchovně vzdělávacích prvků mimo školu, tedy i rodiny, a to opět vyžaduje aktivní ovlivňování těchto prvků tak, aby škola mohla jejich působení skutečně účinně využívat.²⁵⁾

Ve spojení s řešením účasti rodiny v procesu formování socialistického vědomí mládeže, s řešením intenzivnějšího vstupování společnosti a jejích zájmů do působení rodiny je významné uvědomit si a zapojit do komplexu řešení i otázky optimismu nebo pesimismu mladých lidí. Optimismus nebo pesi-

mismus v postoji ke skutečnosti, k životu, k perspektivě je značně závislý (kromě vlastní aktivity mladého člověka) na postojích rodiny a na jejím vlivu na dítě. A to především prostřednictvím formulace, naplňování a dosahování individuálních cílů dítěte a mladého člověka. Osobní cíle jsou značně ovlivněny rodinou, jejími cíli (naplněnými nebo nenaplněnými i rodiči). Rodina při ovlivňování individuálních cílů svých dětí často nereaguje na společenskou skutečnost a není tak s to formulovat tyto individuální cíle jako skutečně reálné, dosažitelné cíle. Reálné cíle i z hlediska možností a současného stavu i perspektivy společnosti i z hlediska možností dítěte. To nikterak neznamená stavět před dětmi cíle přízemní, beze vzletu, bez účasti fantazie. Ale znamená to zároveň požadavek velmi odpovědné analýzy možností dítěte samotného i střízlivost v analýze objektivních podmínek. Mladý člověk s nereálnými cíli pro život se dostává do složitých, obtížných a pro něho hořkých životních situací, jakmile se ukáže, že tyto cíle jsou neuskutečnitelné. To není vyznávání nějaké předurčenosti dítěte, člověka. Jde v podstatě o postižení procesu formování životních perspektiv na základě kvalitního rozboru podmínek i perspektiv společnosti. Práce s rodinou je tedy spojena jak s vybavováním rodiny pro to, aby byla s to pomoci svým dětem formulovat cíle reálné, v jejich životě splnitelné, protože takto ovlivněná perspektiva s sebou nese optimistický postoj k životu. To na jedné straně. Na druhé straně to znamená boj s víceméně maloměřáckými předsudky, s kterými jsou většinou spojeny procesy stavění nereálných cílů, a to přenášením do naší společnosti momentů kapitalistických hodnotových možností vlastního dítěte. Tento boj je třeba opět vést nejen pedagogickými prostředky.

ZÁVĚRY

To jsou některé momenty složitého procesu překonávání negativních prvků v působení na socialistické vědomí mládeže a využívání pozitivních prvků naší společnosti pro formování tohoto vědomí. Podstatou celého procesu vytváření ofenzivních schopností mladých lidí ve vztahu ke všemu nepříznivému pro jejich vývoj i pro vývoj socialismu je pedagogický optimismus každého vychovatele i celého systému komunistické výchovy. V tomto smyslu je výchova opřena ve svých aktivitách o zásadně pozitivní vliv socialistického životního způsobu, o bytí socialistické společnosti. V tomto smyslu je výchova chápána i jako proces pomáhající negovat negativní důsledky „nedokonalostí“ socialistické společnosti, rozperů v socialistické skutečnosti. Výchova je s to maximálně zhodnocovat vše pozitivní za podmínky, že ji v živé realitě uskutečňuje, rozvíjí tvořivý vychovatel, tvořivý učitel, který je s to ve všech podmínkách aktivně a v duchu socialismu reagovat a pracovat.

LITERATURA A POZNÁMKY:

¹⁾ Viz např. Mužík, J. a kol.: *Dialektika formování socialistického vědomí*. Praha 1981.

²⁾ Ukazuje to sekundární rozbor výzkumů mládeže, které provedl např. Ústav marxismu-leninismu UK v Praze v letech 1972 — 1973 až 1975 — 1976 a jehož části byly

publikovány ve studii „*Sociální a politický profil studentů 1. a 2. ročníku Univerzity Karlovy*“ (I. a II. část), Praha ÚML ÚK 1974 nebo které provedlo metodicko-poznávací středisko IO ÚV SSM v rámci výzkumného úkolu „Názory, postoje a hodnotové orientace vysokoškolské mládeže“. V obou výzkumech, které byly interní pro potřeby uživatele, se pracovalo s vysokoškoláky, u nichž lze předpokládat kvalitnější schopnosti vypovídat.

³⁾ Jak to formulují autoři např. kolektivní práce Mužík, J. a kol.: *Dialektika formování socialistického vědomí*. Praha 1981.

⁴⁾ Viz Rubinštejnovo pojetí lomu vnějších vlivů skrze vnitřní podmínky, jak to bylo formulováno zejména v práci. *Bytí a vědomí*. Praha 1961.

⁵⁾ Aliev, G. A.: *Nechť spravedlnost vítězí...*, Literaturnaja gazeta, 1981 (18.11.) č. 47.

⁶⁾ Suslov, M. A.: *Velký Říjen a světový revoluční proces*. Moskva 1967, s. 27.

⁷⁾ Kategorie rozporu v socialistické společnosti i procesy překonávání rozporů v socialismu jsou analyzovány ve studii R. Símy. *K dialektice rozporů za socialismu*, Tvorba, 1978, č. 50 (příloha).

⁸⁾ *Filozofický slovník*, Praha 1976, s. 508.

⁹⁾ Tamtéž, s. 441.

¹⁰⁾ J. Janoušek ve společné publikaci filozofické fakulty UK v Praze *Společenské vědomí a praxe výstavby rozvinuté socialistické společnosti*. Praha, UK 1978 s. 20.

¹¹⁾ Mužík, J. a kol.: *Dialektika formování socialistického vědomí*. Praha 1981, s. 16.

¹²⁾ Časopis Pedagogika, 1981, č. 3.

¹³⁾ Jak to formuluje J. Mužík např. v publikaci *Vědecký světový názor a hodnoty socialistického člověka*, Praha 1978. Pro přiblížení pojetí vědeckého světového názoru jako jádra socialistického vědomí uvádím ještě vysvětlení J. Janouška: „Osvojení marxisticko-leninského světového názoru je základním předpokladem rozvoje socialistického uvědomění jedince proto, že umožňuje na základě vědeckého poznání společenských procesů sebezpoznaní člověka jako subjektu společensko-historické praxe a tím také poznání přirozené vazby osvojovaných významů a jejich smyslem pro člověka“ (otištěno ve společné publikaci filozofické fakulty UK v Praze *Společenské vědomí a praxe výstavby rozvinuté socialistické společnosti*. Praha, UK 1978, s. 23).

¹⁴⁾ Že si naše společnost plně uvědomuje nezbytnost komplexního působení na prostředí, jež má formativní vliv, ukazuje např. řada usnesení ÚV KSČ k otázkám výchovy, vzdělání, školy, mládeže. Usnesení ÚV KSČ *O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v ČSR* ze dne 23. dubna 1959, usnesení ÚV KSČ ze dne 4. července 1973 a další.

¹⁵⁾ Roli „jenom“ žáka dítěti i mladému člověku svým způsobem činností i řízením často vnucuje PO SSM, dokonce i SSM ve školských podmínkách, některé zájmové organizace.

¹⁶⁾ *Vyučování a výchova musí být zaměřeny do budoucnosti*. Ve sborníku *Za další rozvoj socialistické školy*. Praha, KPÚ 1974, s. 45.

¹⁷⁾ Významně přispěl k hlubokému pochopení žáka v širokých souvislostech Z. Helus v práci *Pojetí žáka a perspektivy osobnosti*. Praha 1982.

¹⁸⁾ Samozřejmě počítáme s tím, že nepůsobí jen tyto nepříznivé vlivy; jejich rozbořením nechci odpoutávat pozornost od toho širokého pole výrazně pozitivních vlivů, ať v organizovaném výchovném působení, nebo v bližším či širším prostředí. V podstatě i to je součástí dobře organizované výchovy, aby s využitím pozitivních faktorů byl negován vliv faktorů nepříznivých pro rozvoj osobnosti.

¹⁹⁾ Podrobněji ve studii Kolář, Z.: *Systémová metoda v pedagogické teorii*. Pedagogika, 1983, nebo v učebním textu Kolář, Z. — Beinlová, J.: *Teorie a metodika komunistické výchovy*. Praha 1983.

²⁰⁾ Viz řadu studií o světonázorové výchově, zejména práce F. Frendlovského, R. Pravdika, J. Semráda, D. Kodýtkové, M. Hradečné, V. Cedrychové, M. Beňa a dalších.

²¹⁾ Např. Kolář, Z.: *Proces světonázorové výchovy mládeže*. Učební text FF UK. Praha 1981.

²²⁾ Jako určitý pokus o realizaci tohoto principu lze charakterizovat systém společenskopolitické praxe na vysokých školách. Ale i ten není vždy jednoznačně přijímán na všech vysokých školách, i když všechny vysoké školy mají v profilu absolventa formulovány společensko-politické kvality tohoto absolventa.

²³⁾ Bez oné glorifikace činnosti ve výchově, kterou prosazovaly některé subjektivistické směry, které interpretovaly činnost jako vycházející z nitra osobnosti a jejího samovývoje.

²⁴⁾ Viz sborník *Socialistický způsob života v ČSSR a rodina*. Praha, Čs. sociologická společnost při ČSAV 1978.

²⁵⁾ Viz Kolář, Z.: *Vyučovací proces jako syntéza vzdělání a výchovy*. Učební text FF UK. Praha 1981.

ЗДЕНЕК КОЛАРЖ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

Очерк содержит анализ факторов, воздействующих на сознание молодого поколения, и целенный, в частности, на некоторые отрицательные факторы в отношении формирования социалистического сознания. Анализ охватывает также некоторые вопросы формирования иммунитета молодежи против воздействия этих отрицательных факторов и вопросы формирования активного внутреннего противодействия молодежи по отношению к этим отрицательным факторам. Анализ осуществляется с теоретической позиции и опирается на некоторые результаты проведенных исследований. Основное внимание автор уделяет обсуждению расхождений в процессе воспитания молодежи.

Анализируя процесс формирования сознания молодого человека, мы обязаны учитывать категорию противоречий. Противоречий в мире его реальности и в его сознании. При этом следует помнить, что мы имеем дело с молодым человеком, уже полностью формируемым социалистической действительностью. Проблемы на уровне их сознания нельзя ограничивать толь-

ко сложным комплексом воздействия факторов прошлого, – необходимо учитывать также и характер противоречий современности. Формирование молодого человека осуществляется под воздействием всех положительных факторов социалистического общества, но также и его противоречий и проблем. Однако это обстоятельство не всегда учитывается с надлежащей четкостью в воспитательной работе с молодежью, что ведет к ослаблению процесса организованного воспитания.

Очерк содержит анализ понятий «социалистическое сознание», «общественное сознание» и «индивидуальное сознание» на базе современных литературных источников, посвященных этим вопросам. Исходя из этого автор констатирует, что содержание сознания некоторых молодых людей не отличается социалистическим характером. Это – следствие нарушения единства познания социалистической действительности и системы ценностей личности, отрыва индивидуального опыта от научного познания в формировании и функционировании системы ценностей личности.

Затем следует анализ единства научного познания действительности и ценностей человека, в частности, молодого человека нашего времени. Отмечается факт, что воспитательная система не учитывает реальную жизнь «учащихся», а также о том обстоятельстве, что формирование учащегося осуществляется также и под влиянием других факторов действительности, а не только воспитательной системы. В результате этого воспитания становится иногда формальным. Сложность общественной реальности вызывает проблемы в глубоком познании этой действительности и, таким образом, ее понимания на высших этапах развития человека. Однако временно уже сформировались некоторые виды ориентировки ценностей, которые обуславливают потом и познание общественной реальности. Вследствие этого возникает необходимость более интенсивно использовать средства, которые воздействуют; в частности, на ценности молодежи: семья, группа молодежи, коллектив, активная общественная работа. Вторым важным моментом является более выразительное и своевременное подчеркивание высокого качества рационального развития личности как предпосылки для качественного овладения общественной реальностью и сложных взаимоотношений, представляющих эту реальность. Своевременное развитие уровня

теоретического мышления, используемого для ориентации в общественных условиях означает притом также и одновременную организацию приобретения общественного опыта.

В связи с вышеприведенным нотом дается анализ роли учащегося и других параллельных ролей, реализуемых в жизни ребенка и молодого человека. Отмечается необходимость учитывать в процессе воспитания не только роль учащегося, но и другие роли ребенка и молодого человека; на базе этого обсуждать и оценивать воздействие других элементов окружающей среды, которые воздействуют посредством других ролей, а не только ролью учащегося. Это важно тем более, что длительность обучения в школах увеличивается. Поэтому в рамках школьной работы необходимо будет использовать в повышенной мере индивидуальный опыт учащихся; оснастить школы качественными средствами диагностики с целью непрерывной проверки наличия связи между воспитательной работой и полученными результатами; усилить степень формирования мировоззрения в школе; развить общественно-политическую активность молодежи и вместе с этим принятие ответственности на себя за решение проблем общества; развернуть и применить синтетизирующую роль школы и, в частности, школьного обучения.

ZDENĚK KOLÁŘ

TOPICAL QUESTIONS CONCERNING THE FORMATION OF THE YOUNG GENERATION'S SOCIALIST CONSCIOUSNESS

The study presents an analysis of influences affecting the consciousness of the young generation, and this analysis concentrates especially on some influences that are negative from the viewpoint of forming the socialist consciousness. In addition, it is also an analysis of some questions concerning the formation of young people's immunity to these negative influ-

ences as well as the formation of their active inner offensiveness against unfavourable influences. The problems involved were analysed on a theoretical plane with the support of some researches carried out empirically. Attention is focused on work with contradictions in the youth education process.

In analysing the process of the forma-

tion of young people's consciousness we must respect the category of contradiction. Contradictions in young people's reality and their consciousness. We must at the same time realize that we are working with young people who are already fully formed by the socialist reality. Problems in their level of consciousness cannot be reduced to the intricate complex of past influences alone, but the character of present-day contradictions must also be taken into account. A young person is formed by all the positive influences of the socialist reality as well as by its contradictions and problems. And in our educational work with the youth this fact is not always respected with sufficient emphasis, which leads to undermining the process of organized education.

An analysis is made in the study of the notions of socialist consciousness, social consciousness, and individual consciousness, all on the basis of contemporary literature dealing with these questions. Then it is pointed out that the content of some young people's consciousness does not have a socialist character, which is a consequence of the unity between the socialist reality and the value system being violated, of individual experience in the formation and the functioning of the personality's value system being divorced from scientific knowledge.

The study goes on to analyse the unity between the scientific knowledge of reality and a person's values, especially those of a young person of today. What is pointed out is the education system's failure to respect the reality of "pupils" life, failure to respect the fact that the pupil is also formed by other elements of reality than the educational system alone. Thereby the education sometimes becomes formal. The complexity of social reality creates problems in the deep knowledge of this reality and thus its understanding in the higher stages of man's development.

For the time being, however, some value orientations have already been formed which subsequently also influence the process of getting to know social realities. Hence the necessity of working more intensively with those media which are of particular significance in influencing the values of a young person — that is family, youth group, collective, active work in the society. A second important point is to push through, at an earlier age and with greater emphasis, a high quality of the rational development of personality as a prerequisite for a high standard in mastering the social reality and the complex relationships which represent it. Early development of the level of theoretical thinking usable for orientation in social conditions also means simultaneous organization of acquisition of social experience.

In this connection an analysis is made of the pupil's role and other parallel roles which children and young people play in their lives. In the educational system it is also necessary to work with other roles than that of pupil when working with children and young people, and thus increase the value of the influence of other elements of the environment which is exercised through the intermediary of other roles than that of pupil. This becomes all the more important as school attendance is being extended. It involves making more use pupils' individual experience in school work, equipping the school with first-rate diagnostic media for a continual link-up of educational work with the results achieved, enhancing world outlook education at school, developing the socio-political activity of young people together with their assuming the responsibility for the solution of society's problems, developing and utilizing the synthetising role of the school and especially that of classroom instruction.